Archetype



Παράδοση και νεωτερικότητα στην αρχιτεκτονική

Τάσης Παπαϊωάννου - 25/11/2019

Είναι κοινή η πεποίθηση ότι ζούμε σε μια εποχή συγκλονιστικών κοινωνικών και πολιτισμικών μετασχηματισμών. Τίποτε πλέον δεν θεωρείται δεδομένο, ενώ ολόκληρη η ανθρωπότητα μοιάζει να βαδίζει με επισφάλεια πάνω σε κινούμενη άμμο. Η μία βεβαιότητα καταρρίπτεται μετά την άλλη, ενώ ολοένα και περισσότερο επιβεβαιώνεται η διαπίστωση του Lyotard ότι «οι μεγάλες αφηγήσεις στις μέρες μας έχουν γίνει ελάχιστα αξιόπιστες»[1].

Κύριο χαρακτηριστικό του καιρού μας είναι η αποδοχή του εφήμερου, του αποσπασματικού, του χαοτικού και του φευγαλέου. Όλα γύρω μας τελούν υπό αμφισβήτηση, ενώ τα μεγάλα διαχρονικά ερωτήματα βγαίνουν ξανά στην επιφάνεια και ζητούν επιτακτικά νέες απαντήσεις. Απέναντι στις μεγάλες αλήθειες που κλονίζονται και καταρρέουν, αναδύονται πολλές μικρές αλήθειες, «καταστασιακά» θραύσματα μικρών αφηγήσεων.

Μέσα σε μια παγκοσμιοποιημένη κοινωνία των αγορών, αυτό που συνήθως θεωρείται και διαφημίζεται ως νέο και εκκεντρικό στην Τέχνη είναι καθετί κραυγαλέο και καινοφανές. Εξυμνείται το προκλητικό, αυτό που

ξαφνιάζει και σοκάρει το κοινό. Ένα κοινό εθισμένο στην τηλεοπτική αισθητική του kitsch, ανήμπορο να αντισταθεί στα «σκουπίδια» που του παρουσιάζουν δήθεν ως avant garde δημιουργίες. Ειδικότερα στην αρχιτεκτονική, τα κτίρια που κατά κόρον διαφημίζονται και εξυμνούνται, φαντάζουν μόνον ως απαστράπτοντα γλυπτικά αντικείμενα, χάνοντας την προαιώνια αποστολή τους να λειτουργούν πρωτίστως ως «δοχεία ζωής».

Η αποθέωση του "νέου" στην εξαιρετικά ρευστή εποχή μας είναι κατακλυσμιαία. Οι έννοιες της συνεχούς «ανάπτυξης και της προόδου» έχουν ολοκληρωτικά κατισχύσει ως πολιτισμικό ιδεώδες απέναντι στο παλιό και στο ξεπερασμένο. Συχνά, μάλιστα, χαρακτηρισμοί όπως πρωτοποριακό ή επαναστατικό συνοδεύουν τις φανταχτερές δημιουργίες, οι οποίες προβάλλονται και προωθούνται με ταχύτητες αστραπής. Όλα συμβαίνουν γρήγορα. Τόσο γρήγορα μάλιστα που, πριν καλά καλά εμφανιστούν, έχουν ήδη παλιώσει, γιατί κάτι νεότερο έχει καταφτάσει και ετοιμάζεται να πάρει βίαια τη θέση τους.

Η διαδικασία εξέλιξης, σε κάθε έκφανση της Τέχνης, μοιάζει να καθορίζεται από φρενήρεις ρυθμούς, με συγκεκριμένη πάντοτε κατεύθυνση. Από ένα θνησιγενές -τάχατες- παρελθόν προς ένα ελπιδοφόρο και δημιουργικό μέλλον. Κάθε τόσο διαβάζουμε έκπληκτοι βαρυσήμαντες δηλώσεις διαφόρων "αυθεντιών" της τέχνης και της αρχιτεκτονικής, οι οποίοι αναγγέλλουν με κάθε επισημότητα τον θάνατο του παλαιού και τη γέννηση του ολότελα καινούριου. Έτσι, η έννοια της νεωτερικότητας αντιδιαστέλλεται εμφατικά απέναντι σε εκείνη της παράδοσης, ταυτιζόμενες a priori με την πρόοδο η πρώτη, και με τη συντήρηση η δεύτερη.

Οι ουσιαστικές και ρηξικέλευθες όμως επαναστάσεις, δηλαδή η αλλαγή «Παραδείγματος» κατά τον Thomas Kuhn, απαιτούν μεγάλο μάκρος χρόνου για να ανιχνευτούν, να κατανοηθούν και να καταγραφούν. Δεν γίνονται με κανέναν τρόπο αντιληπτές στο χρονικό πλαίσιο μιας εποχής, ή πολύ περισσότερο στο πλαίσιο της επικαιρότητας. Τις περισσότερες φορές μάλιστα συμβαίνουν στις «αθέατες» πλευρές της καθημερινότητας, πολύ μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας.

Φαίνεται πως οι νόμοι της καταναλωτικής αγοράς έχουν διαποτίσει ολόκληρο το σώμα της σύγχρονης, "επίσημης" αρχιτεκτονικής. Όχι μόνον την αρχιτεκτονική δημιουργία, αλλά κυρίως αυτήν την ίδια την αρχιτεκτονική σκέψη. Ο στοχασμός, ως κριτική και αυτοκριτική νοητική διεργασία, μοιάζει στις μέρες μας να βρίσκεται στο περιθώριο, στα αζήτητα. Είναι τέτοια η βεβαιότητα ότι κινούμαστε συνεχώς προς τα μπροστά και στη σωστή κατεύθυνση, που μας κάνει να έχουμε χάσει για τα καλά τη ζωοποιό σχέση μας με το παρελθόν και την Ιστορία. Αναφέρει χαρακτηριστικά ο Claude Levi-Strauss: «Πιστεύουμε ότι οι ιδέες και τα γούστα μας προχωρούν προς τα εμπρός, ενώ συχνά κάνουν απλώς κύκλους. Φτάνουμε συνεπώς να θεωρήσουμε τολμηρή πρόοδο την επιστροφή τους στο σημείο εκκίνησης»[2].

Η Ιστορία δεν διδάσκει πια. Η ταχύτητα των κοσμοϊστορικών αλλαγών και ο ενθουσιασμός που αυτή δημιουργεί, πριονίζουν τη μνήμη και γιγαντώνουν τη λήθη.

Η σοφία που φέρνει μέσα της η παράδοση, ως το πιο πολύτιμο που μας έχει παραδοθεί από τις προηγούμενες γενιές, θεωρείται μπανάλ και ανούσια. Η παράδοση, όχι φυσικά ως μορφή, ως νοσταλγική εικόνα, αλλά ως εύθραυστο και ευάλωτο περιεχόμενο, δεν αφήνει τα δυσδιάκριτα ίχνη της πάνω στο νέο, δεν το μπολιάζει και τελικά δεν το νοηματοδοτεί. Τη δημιουργία του νέου, του πραγματικά νέου, που φέρει την ίδια στιγμή μέσα του ό,τι «έχει υπάρξει πιο παλιό», την αιμοδοτεί και την τροφοδοτεί η μνήμη, αφού η λήθη κόβει μια για πάντα τον ομφάλιο λώρο που συνδέει το χτες με το αύριο.

Τι άλλο είμαστε από το αέναο πηγαινέλα ανάμεσα στη μνήμη και τη λήθη; Τελικά λειτουργούν αντίρροπα η νεωτερικότητα και η παράδοση ή μήπως συμπληρωματικά η μία με την άλλη; Μ’ άλλα λόγια, η παράδοση αποτελεί εμπόδιο προς τη νεωτερικότητα ή αντιθέτως την προϋπόθεση της ύπαρξής της; Το νέο κάθε φορά χρειάζεται να θεμελιωθεί πάνω στο σταθερό έδαφος του χτες, έτσι που με τη σειρά του να γίνει, κι αυτό το ίδιο, αναπόσπαστο τμήμα της παράδοσης του αύριο.

Κάθε αρχιτέκτονας της πράξης, κάθε καλλιτέχνης, γνωρίζει καλά μέσα από τη δουλειά του ότι τα όρια ανάμεσα στο παλιό και το νέο, το παρελθόν και το μέλλον, είναι εξαιρετικά ρευστά και ασαφή. Εκεί που παλεύει να διατυπώσει την Ιδέα που διαρκώς διαφεύγει, πασχίζει να βρει κάτι δικό του, ανακαλύπτει πως αυτό που θεωρούσε μέχρι χθες πρωτόγνωρο έχει γίνει ήδη, όχι μία, αλλά πολλές φορές στο παρελθόν.

Ανακαλύπτει, δηλαδή, ότι παρελθόν και μέλλον είναι συγκοινωνούντα δοχεία, τα οποία συναντιούνται κάθε φορά στιγμιαία στο παρόν, ή όπως αναφέρει ο Γάλλος φιλόσοφος Paul Ricœur: «Το παρόν ακατάπαυστα μεταβάλλεται αλλά και ακατάπαυστα αναδύεται: ό,τι ονομάζουμε συμβαίνειν»[3].

Παραπομπές

[1] Jean-Francois Lyotard, Η μεταμοντέρνα κατάσταση, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988

[2] Claude Levi-Strauss, Η ανθρωπολογία και τα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2012

[3] Paul Ricœur, Η Μνήμη, η Ιστορία, η Λήθη, Εκδόσεις Ίνδικτος, Αθήνα 2013

Τμήμα του κειμένου δημοσιεύτηκε στις 19/6/2017 στην Εφημερίδα των Συντακτών